

6. Франкл В. Лікар та душа. Основи логотерапії. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2018. 319 с.

7. Франкл В. Людина у пошуках справжнього сенсу: Психолог у концтаборі. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 286 с.

Сорокіна Вікторія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

АРХІВНО-СЛІДЧІ СПРАВИ РЕПРЕСОВАНИХ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Ключові слова: репресії, документація, архівно-слідчі справи, класифікація.

Keywords: repressions, documentation, archived investigation cases, classification.

Серед багатьох сторінок історії України ХХ ст., які потребують уважного вивчення, актуальною для сучасної науки залишається проблема репресій 20–30-х років. Вагомою часткою проблеми є вивчення архівно-слідчих справ репресованих, що дає змогу наочно представити реальну картину дії репресивно-карального апарату СРСР, зрозуміти масштаби подій, на конкретних прикладах пояснити суть цього явища. Визначення та класифікація документів слідчого діловодства полегшують систематизацію великого об'єму інформації, що може допомогти у вивченні репресій радянської доби.

Зважаючи на вищесказане, метою доповіді є огляд теоретичних питань вивчення архівно-слідчих справ репресованих: підходи різних авторів до їх визначення та класифікації.

Серед істориків, що зверталися до вивчення архівно-слідчого діловодства 20–30-х років ХХ ст., відзначимо О. Гранкіну, Р. Пирога, Я. Калакуру, С. Білокона, Р. Подкура, Е. Петровського [1; 2; 4; 5; 6]. Вони проаналізували слідчу документацію як джерело з історії України та частину діловодної документації радянського періоду. Практичне значення має підготовка методичних рекомендацій до використання архівно-слідчих справ репресованих [3]. Праця важлива тим, що у ній подається класифікація та склад зазначеної документації, а також рекомендації, які можуть допомогти вченим, що цікавляться цією темою, правильно використати інформацію архівно-слідчих справ репресованих осіб.

Із огляду на змістовну історіографію проблеми зазначимо, що існують різні підходи до визначення архівно-слідчого діловодства, пов'язаного з діяльністю репресивного апарату тоталітарної доби. О. Гранкіна-Бажан визначає архівно-слідчі справи як документи, які містять інформацію про осіб, які були переслідувані або затримані правоохоронними органами, а також про їхню злочинну діяльність або інші порушення правопорядку. С. Білокін має таке бачення цього аспекту: архівно-слідчі справи – це документальні комплекси, що складаються з різних категорій архівної документації, пов'язаної з дослідженням кримінальних справ, які порушувалися проти конкретних осіб у період політичних репресій. Я. Калакура визначає архівно-слідчі справи як документальні комплекси, які включають у себе різноманітні документи, зібрані репресивними органами влади під час проведення кримінальних проваджень. Р. Подкур зазначає, що архівно-

слідчі справи – це документальні комплекси, що складаються з кримінальних справ осіб, стосовно яких було порушено кримінальні провадження репресивними органами влади.

Отже, попри певні відмінності, дослідники мають схоже розуміння категорії архівно-слідчої справи – це комплекс документів, які були зібрані під час ведення слідства.

У процесі ведення слідства та суду оформлювались численні документи, які зосереджувались у слідчих, кримінальних справах. Після надходження в архівний підрозділ справа набувала статусу «архівно-слідчої» [6, 245]. Архівно-слідчі справи є складовою частиною кримінально-процесуального діловодства [2, 178]. О. Гранкіна вважає, що за джерелознавчою класифікацією, архівно-слідчі справи належать до історичних залишків, оскільки документи цих справ (ордер на обшук, анкета заарештованого, протоколи допитів звинуваченого і свідків та ін.) самі нібито брали участь у подіях, виконуючи службову функцію. Але під час вивчення та визначення достовірності варто розуміти, що створення їх відбувалося під впливом тотального беззаконня, документи піддавались навмисним фальсифікаціям [1, 49]. Слідчі справи на початковому етапі діяльності Всеукраїнської Надзвичайної комісії (ВНК; ВЧК – за російською транскрипцією) склались із таких груп документів:

- витяг із журналу засідань чекістського органу з вироком;
- акт про затримання;
- протоколи допитів звинуваченого та свідків;
- висновок за справою.

Склад документів часто не відповідав нормативному стандарту процесуального діловодства. Це зумовлювалося тим, що цей вид документів є своєрідним продуктом доби тотального злочинства і слугував «юридичним оформленням» протиправного терору [2, 179]. О. Гранкіна вважає, що класифікацію архівно-слідчих справ варто здійснювати за періодом їх створення, адже саме від часу заведення справи залежить інформаційна насиченість цих матеріалів.

Е. Петровський зазначав, що класифікацію архівно-слідчих справ найдоцільніше здійснювати за такими ознаками:

1. Кількість притягнутих у справі осіб. Усі справи можна розподілити на одиночні та групові, що впливає із кількості підслідних, які по них проходять. Відповідно до цього справи різняться не лише за обсягами матеріалів, а й за принципами систематизації документів усередині.

2. Час порушення слідчої справи і термін її провадження. Цей принцип класифікації дає змогу залежно від часу порушення справ прослідкувати певні відмінності. Наприклад, справи до 1937 р. мають приблизний склад, сталий набір документів, оформлення відбувалося відповідно до тогочасного законодавства. Сплеск репресивної діяльності спричинився до спрощення оформлення справ, мінімалізації необхідних документів. Після 1938 р. знову відбулося повернення до норм, які були впроваджені перед «Великим терором».

3. Місце порушення та провадження справи: рівень грамотності заповнення слідчих документів, об'єм комплектування міг відрізнятись залежно від відділень, обласних УНКВС, або ж районних НКВС.

4. Характер висунутого звинувачення і його стало чи змінне формулювання в процесі слідства. Під час провадження слідства часто звинувачення замінювались, частина вилучалась, або ж додавалась. Відбувалося конкретизування та залучення додаткових матеріалів справи, які й могли змінювати хід слідства й відповідно склад документації.

5. Орган, який прийняв рішення по справі. Під час масштабних репресій часто справи на розгляд направляли позасудовим органам, це супроводжувалося безконтрольним веденням слідства та винесенням вироку. Документація, що велась такими органами, була вкрай спрощена, а її зміст цілком відповідав примітивізму слідчих дій органів НКВС.

6. Наявність і тип документа про реабілітацію або його відсутність [5, 12–13].

Отже, судово-слідче діловодство тоталітарної доби є важливим джерелом для вивчення історії України радянського періоду. Існують різні підходи до визначення та класифікації документів архівно-слідчих справ репресованих. Основними критеріями класифікації є час порушення слідчої справи та термін її провадження, кількість притягнутих у справі осіб, місце порушення та провадження, характер висунутого звинувачення. Запропоновані характеристики сприяють ефективному опрацюванню зазначених джерел, отриманню максимального обсягу важливої інформації.

Джерела та література

1. Гранкіна О. В. Деякі аспекти джерелознавчого аналізу архівно-слідчих справ репресованих в 1920-х – 1950-х рр. в СРСР. *Український історичний журнал*. 1997. № 4. С. 49–58.
2. Гранкіна О. Архівно-слідчі справи другої половини 1937 року щодо представників національних меншин України. Джерелознавчий аналіз складу документів. *Із архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 1998. Вип. 1–2(6–7). С. 174–183.
3. Використання архівно-слідчих справ громадян, репресованих у 1920–1950-ті рр.: методичні рекомендації / упоряд.: О. В. Гранкіна, Д. В. Омельчук, Н. П. Московченко. Київ: УНДІАСД, 1997. 34 с.
4. Калакура Я. С. Особливості джерелознавчої критики архівно-слідчих документів. *Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання*: зб. наук. праць / редкол.: Р. Я. Пиріг (голова), О. В. Гранкіна, Б. В. Іваненко та ін. Київ: УНДІАСД, 1998. С. 19–23.
5. Петровський Е. П. Архівно-слідчі справи як джерело вивчення історії репресій в Україні у 1937–1938 роках: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Київ, 2006. 23 с.
6. Подкур Р., Ченцов В. Документы органов государственной безопасности УССР 1920–1930-х годов: источниковедческий анализ. Тернополь: Збруч, 2010. 372 с.